

Bibliotekarstudentens nettleksikon om litteratur og medier

Av Helge Ridderstrøm (førsteamanuensis ved OsloMet – storbyuniversitetet)

Sist oppdatert 05.04.19

Dette dokumentets nettadresse (URL) er:

https://www.litteraturogmedieleksikon.no/cm4all/uproc.php/0/borgerlig_offentlighet.pdf

Borgerlig offentlighet

Opprinnelig var “borg” ordet for “by”, derav “borger” og “borgerlig” (Faulstich 1996 s. 27).

En offentlig sfære for diskusjon og kritikk, skapt av borgerskapet. Resonnering og debatt i offentlige fora og/eller mellom personer på offentlige steder. Idealet er at debatten skal være rasjonell, preget av fornuft og kritisk dømmekraft, og at det beste argumentet skal overbevise alle i debatten. Diskusjonene styres (i prinsippet) ikke av maktposisjon, klasses tilhørighet, økonomi eller lignende, men av gode argumenter og intellektuell redelighet.

Borgerskapets diskusjoner på 1700-tallet var i prinsippet preget av fornuft og common sense, rettet mot adelen og andre makthavere som hadde ledende posisjoner i kraft av arv og tradisjoner. Borgerskapet så på seg selv som middelstanden som representerte middelveien, normalitet og det allmenne (Schneider 2004 s. 204). Den tyske 1700-tallsforfatteren Gotthold Ephraim Lessing brukte ofte adjektivet “borgerlig” synonymt med “allmenmenneskelig” (Barner m.fl. 1981 s. 164). Borgernes argumentative fornuft, brukt i debatt om politikk, litteratur m.m., skulle være et verktøy til å forbedre samfunnet. Et stadig mer selvbevisst borgerskap får altså en friere og modigere holdning, og protester mot både tilfeldig og systematisk maktbruk fra adelens side. Opplyste borgere irriterer seg over tyranniet fra det de oppfatter som uopplyste og urettferdige aristokrater.

I renessansen og på 1600-tallet hadde de store europeiske nasjonalstatene oppstått, og disse var absoluttistiske samfunn med konger og andre fyrster på toppen. Kongen/fyrsten med sitt maktapparat var den enerådende hersker i staten. Det var borgerskapet som for alvor utfordret denne måten å organisere samfunnet på. Langsomt skjer det som mediehistorikeren Werner Faulstich kaller en “fundamental mentalitetsendring” (2002 s. 13) i offentligheten og samfunnet. Offentligheten på 1700- og 1800-tallet bestod i stor grad av mannlige og relativt rike borgere, og disse personene samtalte om emner som de selv syntes var viktige, og som tjente deres egne interesser. En del emner ble ikke tematisert, en del perspektiver ble ikke ivaretatt. Borgerne diskuterte ofte bøker og litteratur, og den

litterære offentligheten bør oppfattes som en “forform” (tysk “Vorform”) til den politiske offentligheten (Barner m.fl. 1981 s. 139).

På 1700-tallet inngikk litteraturen i et sosialt og ideologisk system som fremmet selvutvikling gjennom åndelig, emosjonell og moralsk subjektivitet (Sill 2001 s. 65). Litteraturen bidro til å framheve verdien av personlig integritet. Litteraturen fremmet “innovative erfarings- og opplevelseskvaliteter av en helhetlig art som integrerte kognitive, moralske og hedonistiske elementer” (s. 65), mens derimot vitenskapen fremmet objektivitet. Filosofiens mål var sannhet, i motsetning til arbeidslivet der var målet profitt.

Borgerskapet er blant annet selvstendig næringsdrivende (handelsstanden, investorer etc.), kontorpersonale og akademikere. Borgerskapet kan defineres ved bestemte “kulturnormer, livsorienteringer og holdninger [...] livsførsel, tolkningsmåter, symboler, verdier og mentaliteter” (Daum 2002 s. 9). Borgerne prøvde stadig sterkere å påvirke den politiske offentligheten, å overføre sine verdier, normer og idealer på den ved hjelp av diskusjoner og debatter på offentlige steder og i massemedier. De offentlige stedene var blant annet kaffehus der aviser var tilgjengelig: “Printing and improved communication strengthened a representative system in parliament. Suppression was met by news-letters and the rise of coffe-houses.” (Innis 1951 s. 56) To varer fra koloniene – kaffe og tobakk – ble ofte nytt sammen i kaffehusene, og fikk gjennom diskusjonene der “en enorm kulturell innflytelse” (Faulstich 2002 s. 20). Fenomenet “den offentlige mening” oppstår, og offentlig kritikk ble institusjonalisert. Dette undergravingsarbeidet av eneveldet lyktes i vesentlig grad i løpet av 1700-tallet, med en kulminasjon i den franske revolusjon i 1789.

Offentligheten og friheten i den har blitt kalt “publisitetsprinsippet” (Safranski 1999 s. 139-140), å (kunne) gjøre sin meninger offentlig kjent. Å innrette et samfunn etter dette prinsippet krever stor grad av ytringsfrihet.

Å ytre sin mening offentlig fungerer som en ventil. Diskusjonene, synspunktene som brynes mot hverandre, kan lette på (det politiske og sosiale) trykket og slik hindre fysisk vold (Safranski 1999 s. 140).

Økt leseferdighet i borgerskapet bidro til “social advancement under the dominant themes of reason, humanity, tolerance and virtue. Jürgen Habermas has outlined this change in consciousness, using his theory of the ‘structural transformation of the public sphere’. According to this theory, bourgeois identity emerged with a new public sphere that was independent of the courts, a ‘sphere of private people assembled into a public’ that questioned the monopoly of information and interpretation enjoyed by the authorities of Church and State, and developed new, anti-feudal structures of intercourse and communication, initially through literature but then politically too.” (Wittmann 1999 s. 287)

“In Germany the revolution in reading literature did not prevent the formation of a political consciousness. On the contrary, it promoted anti-feudal, anti-Church and altogether anti-authoritarian tendencies that manifested themselves in fashionable *belles-lettres* just as frequently as they did in the political commentaries.” (Wittmann 1999 s. 306) På 1700-tallet oppstod det “a hunger for communication through reading.” (Wittmann 1999 s. 295)

“Ideen om en åpen samfunnsdebatt, der alle skal kunne delta uten å bli straffet for det, stammer fra 1700-tallet og opplysningstiden. Det var en tid for radikale rykk. Folk gikk fra å være undersåtter til å bli borgere. Maktutøvelsen var ikke lenger gudegitt, men måtte forankres i folket. Innbyggerne skulle kunne korrigere makthaverne på to måter: Ved å stemme, og ved å kunne si sin mening på en offentlig arena. Fremveksten av offentligheten er slik vevd tett sammen med etableringen av den moderne pressen og av ytringsfriheten som prinsipp. Ytringsfriheten ble holdt høyt ikke bare for at alle skulle kunne si hva de mente, men også for at de skulle bli korrigert. Fordommer, overtro og forsteinede forestillinger skulle bli konfrontert med fakta og motargumenter. Folk skulle ikke lenger automatisk støtte konge eller klan, men bli opplyst og engasjert, og ta stilling selv. Slik, var den vakre tanken, ville de beste ideene vinne frem. Den rasjonelle borger, fri fra undertrykkelsen, ville la seg overbevise av det beste argumentet. Aviser og tidsskrifter skjøt opp. I Londons kaffehus begynte samtalen rundt bordene mer og mer å handle om samfunnsspørsmål. Tanken om en fornuftsdrivet offentlig debatt var alltid for god til å være sann. Vi er jo ikke helt slik skrudd sammen at vi vurderer alternativene våre selvstendig og fornuftig og med felles fremgang i mente. Vi bærer på frykt, flokkmentalitet, og rare instinkter. Dem var det ikke alltid lett å forene med en offentlighet som også kunne virke ekskluderende – nettopp ved å ville være inkluderende. Når forventningen er at man skal kunne argumentere på idéplanet, for et universelt folkegode, og mestre retorikk, skapes et borgerlig forum. Det tradisjonelle skillet mellom det private og det offentlige, som for ikke så lenge siden ble strengt håndhevet, fungerte også som en brems for at for eksempel kvinners utfordringer i hjemmet kunne komme frem.” (Inger Merete Hobbestad i *Dagbladet* 26. november 2016 s. 3)

“Opplysningens män förenade sig kring ett oerhört ambitiöst program, ett program av sekularism, humanitet, kosmopolitism och frihet, framförallt frihet i dess många former – frihet från godtyckligt maktutövande, yttrandefrihet, handelsfrihet, frihet att förverkliga sina anlag, den estetiska upplevelsens frihet, med ett ord, frihet för den moraliska människan att finna sin egen väg i världen.” (Peter Gay sitert fra Heidegren 1984 s. 33)

Den tyske filosofen Immanuel Kant bruker uttrykket “diskuterende opplysning” (sitert fra Safranski 1999 s. 140).

“Grundtanken och tillika den tanke med vilken borgerskapet utmanar den bestående ordningen är den om förnuftets herravälde. Denna måste förstås i betydelsen att allt

som vill göra anspråk på att vara sant och gott, måste rättfärdiga sig självt inför det mänskliga förnuftets tribunal, eller som en uppmaning till ett kritiskt tänkande.” (Heidegren 1984 s. 33)

“The German concept of *Öffentlichkeit* [...] was first defined in the 1980s, in particular by the German philosopher-sociologist, Jürgen Habermas. *Öffentlichkeit* best translates as the *public sphere* in English. [...] The public sphere thus builds on general societal knowledge. Inevitably, it is shaped by the overall institutional structures of society. It changes only slowly, over decades and centuries, although in revolutionary times, of course, the *Öffentlichkeit* undergoes rapid and drastic change. The shape and content of the *Öffentlichkeit* at a given moment in time are closely related to what has been called ‘the climate of culture’ [...]. Obviously, in a society putting the value of freedom clearly above that of equality, the debates going on in the public sphere will be rather different from those going on in the public sphere of a society putting equality above freedom (to the extent that such societies do have any public sphere at all unless, of course, we recognize that in such countries there tends to exist an ‘underground public sphere’, manifesting itself not least in subtle and sometimes quite sophisticated humour). In a modern, strongly sectorized democratic society there is more than one *Öffentlichkeit*. Simplified, it could be said that there is at least one *Öffentlichkeit* for every sector of the Great Wheel of Culture in Society [...]: religion and politics, economy and technology, science and scholarship, art and literature. The different societal sectors develop differently over time, and yet they follow the overarching framework prescribed by general societal culture, today having its most important propagator system in the mass media.” (Rosengren 2000 s. 145-146)

“Jürgen Habermas er regnet som den mest innflytelsesrike filosofen innenfor feltet offentlighetsteori i Europa. Hans avhandling fra 1962 om borgerlig offentlighet regnes fremdeles som ett av de klassiske hovedverkene innen moderne demokratiforskning. Habermas (1971) analyserer forholdet mellom den offentlige og den private sfæren i den vestlige verden gjennom ulike historiske perioder; fra 1600-tallet og frem til den moderne velferdstaten. Boka fungerer også som et historisk utviklingsprosjekt, som gir et perspektiv fra offentlighetsformene i føydalsamfunnet til de mer moderne former for offentlighet, slik vi oppfatter det i dag. I videste forstand undersøker den hva et demokrati er, har vi noensinne hatt et, og har vi det i dag? De moderne demokratiers offentlighetsbegrep har sine røtter i opplysningstiden ved overgangen mellom 1700- og 1800-tallet. Habermas viser til at offentligheten da går over fra å forvaltes av en konge/fyrste til å utgjøre et rom der alle borgere har rett og plikt til å delta i fri meningsutvikling. Offentlighet ble forstått som det stedet hvor sivile samfunn ble koblet med staten som en myndighetsstruktur: “Med en borgerlig offentlighet forstås først og fremst den sfære der privatfolk samles til publikum. Denne offentlighet – som er reglementert av øvrigheten – gjør publikum straks krav på for å bruke den til en konfrontasjon med de offentlige myndigheter om de almene regler for samkvem i den fundamentalt privatiserte, men offentlige relevante sfære for varesamkvem og

samfunnsmessig arbeid. Mediet for denne politiske konfrontasjonen er eiendommelig og uten historisk forbilde; det offentlige Resonnement” (Habermas 1971, s. 25).” (Hilde Kristin Ljødal m.fl. i <https://www.abmstatistikk.no/abmuweb/publisert/abm-skrift/abm-skrift-fulltekst/abm-skrift-18-folkebiblioteket-som-offentlig-moteplass-i-en-digital-tid.html#1-4-skriftets-struktur>; lesedato 26.02.13)

Habermas hevdet i avhandlingen *Borgerlig offentlighet* at borgerne på 1700-tallet begynte å danne en offentlig opinion som “forbereder seg til å tvinge den offentlige myndighet til å legitimere seg overfor den offentlige mening”.

“The concept of the public sphere as discussed by Habermas and others includes several requirements for authenticity that people who live in democratic societies would recognize: open access, voluntary participation, participation outside institutional roles, the generation of public opinion through assemblies of citizens who engage in rational argument, the freedom to express opinions, and the freedom to discuss matters of the state and criticize the way state power is organized.” (Rheingold 1994 s. 284)

Det oppstår nye “rom for offentlige ytringer”, f.eks. teatret (Plachta 2008 s. 83). “Med offentligheten mener altså Habermas det sosiale rommet som blir skapt når publikum handler kommunikativt. Det offentlige rommet er statsfritt, verdslig og rasjonelt, og gjennom det kan samfunnet fornye seg og øvrigheten stilles til ansvar. Avisene og tidsskriftene som oppstod på 1600- og 1700-tallet, frigjorde seg etter hvert fra statlig kontroll og utviklet seg til kritiske, resonnerende organer, noe som senere har blitt sett på som avgjørende for en fungerende offentlighet. Fra slutten av 1700-tallet dukket det opp private og kommersielle leseselskap i Tyskland. Sammen med teatre, museum, litterære salonger, bokhandlere, forlag og bibliotek ble disse stedene en offentlig arena for samtale og fri meningsdanning. Diskusjonstemaene var preget av litteratur og kunst, men senere fulgte politikk som tema. Habermas understreker betydningen av nye sosiale møteplasser og samværsformer, i coffee houses i England, i les salons i Frankrike og i Tischgesellschaft i Tyskland. Publikum ble en selvstendig gruppe. På denne tiden kan man skille mellom 1) et lesende publikum som var vant til å lese aviser, bøker og tidsskrifter og som gikk i biblioteket, 2) et lyttende publikum som gikk i teater og på konserter og 3) et resonnerende publikum som oppsøkte kaffehus, salonger og museum. De som hadde tilgang på slike møteplasser og skrev i aviser og tidsskrift, utsatte seg selv for publisitet, dvs. for publikums dom. Samtidig dukket uttrykket offentlig mening opp, og det ble dannet gjennom de institusjonene som er nevnt over. Meningsdanningen gjennom aviser, tidsskrift, bøker, salonger, museum, bibliotek osv. ble en forutsetning for utviklingen av parlamentariske organ på 1800-tallet. Samtidig dukket frie organisasjoner opp. Til sammen dannet dette faktorer som la grunnlaget for det demokratiet vi kjenner i dag. Habermas understreker at debatten i den offentlige sfæren tidlig på 1800-tallet var en debatt mellom frie, uavhengige enkeltindivider som ikke var bundet av økonomisk eller organisert politikk. Det var en debatt blant likemenn og det beste argumentet og

resonnementet avgjorde hva som ble meningsdannende – dannet opinion (Vestheim 1997).” (Hilde Kristin Ljødal m.fl. i <https://www.abmstatistikk.no/abmuweb/publisert/abm-skrift/abm-skrift-fulltekst/abm-skrift-18-folkebiblioteket-som-offentlig-motepllass-i-en-digital-tid.html#1-4-skriftets-struktur>; lesedato 26.02.13)

“Fra midten av 1800-tallet skjedde det en strukturforvandling i industrisamfunnet som fikk konsekvenser for den borgerlige offentligheten som kritisk, demokratisk institusjon. Dyptgående sosiale forandringer førte til at staten måtte regulere samfunnet via lovgivning og kompensere for markedsøkonomiens usosiale effekter. Samfunnet er blitt for komplisert til at demokratiet kan styre det. Forutsetningen for offentligheten er en fri presse, der fri debatt mellom borgere fører til dannelse av en offentlig mening som statsmaktene må ta hensyn til. Habermas hevder at fremveksten av moderne massemedier som styres av interessegrupper, undergraver den individbaserte borgerlige offentligheten. Det ble etter hvert en glidende overgang mellom den private- og den offentlige sfære. Staten og sivilsamfunnet ble sammenfiltret og sivilsamfunnet mistet selvstendigheten. Ifølge Habermas gikk publikum fra å være kulturresonnerende til å bli konsumerende. Media endret karakter og ble avhengig av reklameinntekter, og dermed underlagt markedsinteresser og fungerte ikke lenger som møteplasser for fri meningsutveksling. Han så på forfallet av offentligheten i vår tidsalder og var ganske pessimistisk også i synet på forfallet i de institusjonene som utgjorde den offentlige sfæren. Samfunnet trues av kommersialisme, egosentrisk underholdningsmani og markedsstyrt politikk.” (Hilde Kristin Ljødal m.fl. i <https://www.abmstatistikk.no/abmuweb/publisert/abm-skrift/abm-skrift-fulltekst/abm-skrift-18-folkebiblioteket-som-offentlig-motepllass-i-en-digital-tid.html#1-4-skriftets-struktur>; lesedato 26.02.13)

Habermas’ “pessimisme angående betydningen av offentligheten som møteplass blir noe revidert i senere arbeider. Habermas mener at offentligheten, som møteplass for en tvangsfri debatt, fremdeles kan ha en overvåkende og kontrollerende funksjon som kan være med på å sikre rettigheter som ytringsfrihet og organisasjonsfrihet i demokratiske rettstater. Det offentlige er ikke bare et offer for instrumentell formålsrasjonalitet, snever resultatorientering osv., [...] kommunikativ fornuft, vilje til å samtale, diskutere for å finne frem til felles løsninger ved hjelp av argumenter, ikke makt og sanksjoner. Men det må finnes et bakteppe som gjør at visse demokratiske prinsipp for sosial samhandling er aksepterte. Offentligheten som kritisk instans er ikke et avsluttet kapittel i det postmoderne samfunnet ifølge Habermas’ senere arbeider. Det finnes et ubrukt potensial av kommunikativ rasjonalitet som kan gi nytt liv i den offentlige debatten, som kan skape ekte samfunnssamtaler – diskurser – om overordnede og prinsipielle spørsmål (Eriksen 1994, gjengitt etter Vestheim 1997, s. 79).” (Hilde Kristin Ljødal m.fl. i <https://www.abmstatistikk.no/abmuweb/publisert/abm-skrift/abm-skrift-fulltekst/abm-skrift-18-folkebiblioteket-som-offentlig-motepllass-i-en-digital-tid.html#1-4-skriftets-struktur>; lesedato 26.02.13)

“Det eksisterer et visst skille mellom litterær og politisk offentlighet. I denne tidlige fase av det kapitalistiske samfunn oppsto det offentlige møtesteder som var forbeholdt borgerskapet. Disse møtestedene var de såkalte salonger eller kaffehus. Dette dannet grunnlaget for et kritisk offentlig forum hvor borgerskapet diskuterte politikk og litteratur. Selve diskursen som foregikk i disse offentlige rom, utgjorde således den offentlige mening. Det essensielle ved dette offentlige rom ligger i dets potensial som sosial integrasjon. Offentlige diskurser, som Habermas senere videreutvikler til en teori om kommunikativ handling (Calhoun 1992), inngikk som en fundamental del i samfunnets organisatoriske struktur på lik linje med statsadministrasjon og økonomi. Men til forskjell fra stat og økonomi ble diskursen forstått som ensbetydende med fornuft og herredømmefrihet. Dette utgjør en form for samkvem som ikke innehar elementer av tvang og fremmedgjøring. Det var to ulike prosesser som hjalp til å institusjonalisere den offentlige sfære i modernitetens tidlige epoke. For det første var selve familien konstituert som en intimsfære. Men også forhold utenfor selve hjemmet ble forstått som en del av privatsfæren. Hvilket arbeid man utførte for å forsørge seg og sin familie ble av samtiden forstått som en del av privatsfæren. Markedet som institusjon falt således i den borgerlige ideologi utenfor offentligheten. Og det var på grunnlag av hvorvidt man hadde suksess i privatsfæren, at grunnlaget ble dannet for hvilken respekt man fikk i det offentlige. For det andre ble det offentlige rom i begynnelsen konstituert i en litterær offentlighet, som var med på å bryte veien frem mot en politisk. Men “The two processes were intertwined. For example, early novels helped to circulate a vision of intimate sentimentality, communicating to the members of the literary public sphere just how they should understand the heart of private life” (Calhoun 1992: 10). Det viktigste bidraget den litterære offentlighet ga den politiske, var å danne et forum av institusjonell karakter (Habermas 1991).” (Bård Ketil Engen i <http://folk.uio.no/bkengen/Avhandl/Kap.2.html>; lesedato 04.03.13)

“I og med at kulturen antok form av handelsvare, kunne den bli gjenstand for debatt og diskusjon. Kunstverkene ble kjøpt av borgerskapet som en hvilken som helst annen vare. Dette dannet grunnlaget for en annen bedømmelse av kunsten enn hva den hadde hatt tidligere. Kunsten og kunstnere som inntil dette tidspunkt hadde vært tilknyttet hoffet og adelen, ble nå delaktige i den offentlige sfære. Kunstnere ble nå “frie” i den forstand at de begynte å selge sine åndsverk til almuen. Når kunsten nå fikk et preg av kommersialisering, oppsto det også kritikere som levde av å bedømme kunsten. De inntok en dobbeltfunksjon ved at de på den ene siden skulle representere almuens oppfattelse av kunstverket, og på den annen side skulle ha en slags pedagogisk oppdragende funksjon overfor folket (ibid). Den litterære offentlighet fungerte som et forstadium til den politiske. Den ble sett på som et slags prøvelfelt for et offentlig politisk resonnement og til borgerlig dannelse.” (Bård Ketil Engen i <http://folk.uio.no/bkengen/Avhandl/Kap.2.html>; lesedato 04.03.13)

Kaffehusene hadde ikke salongenes sosiale tvang, men folk flest ikke hadde råd til å tilbringe tid og penger der det ble servert kaffe. I kaffehusene fant borgere aviser, noen å spille kort med og samtalepartnere (Couty 2000 s. 389).

Det oppstod “felles institusjonelle kriterier. London hadde på begynnelsen av 1700-tallet ca. 3000 slike kaffehus der hver av dem hadde en fast kjerne av gjester. Konversasjonene i disse kaffehusene dreiet seg i hovedsak om forhold knyttet til statsanliggender og politikk (Habermas 1991: 30). Borgerne oppfattet seg selv og de andre som likemenn og likeverdige. Dette skulle sikre at det var kun “the best rational argument and not the identity of the speaker was supposed to carry the day was institutionalized as an available claim” (Calhoun 1992: 13). Grunnlaget for en slik forståelse lå i selve tidsepoken. Borgerskapets ideologi, som sa at alle mennesker var likeverdige, begynte å rette kritisk søkelys på sitt eget samfunn. Borgerskapet begynte med andre ord å kritisk diskutere fenomener som tidligere ikke ble sett på som problematiske. Diskursen skulle være kritisk i sitt vesen og samtidig være åpen for nye innslag. Dessuten skulle alle borgere ha lik tilgang til å delta i diskursen, hvis man skulle få frem og finne det fornuftige og rasjonelle svar. Gradvis oppsto det en allmenn oppfatning av at det man sa i den politiske offentlighet ble medkonstituerende for politikk generelt (Habermas 1991).” (Bård Ketil Engen i <http://folk.uio.no/bkengen/Avhandl/Kap.2.html>; lesedato 04.03.13)

“Borgerskapets identitet som en egen samfunnsklasse ble opprettholdt gjennom formidlingsinstanser som aviser og tidsskrifter. I disse skriftlige formidlingsinstansene utøvet borgerskapet sin kritikk overfor stat og samfunn. Avisene og tidsskriftene ble således den viktigste kritiske formidlingsinstans i det borgerlige samfunn, samtidig som de knyttet de lokale offentligheter sammen. Pressen formidlet selve det ideologiske fundamentet for borgerskapet. Det var gjennom pressen de nye krav og idéer ble fremmet. Pressen ble både et formidlingsforum mellom borgere og myndigheter og samtidig et maktmiddel for borgerskapet. I litteraturen var det subjektiviteten og egne personlige erfaringer som dannet grunnlaget for selvforståelse av det allmennmenneskelige. I politikken ble besittelsen av privat eiendom nærmest forstått som en ontisk del av mennesket. Disse momentene ble forstått som rene humanistiske idealer som manifesterte seg i begrepene frivillighet/frihet, dannelse og fellesskap bygget på medmenneskelighet. Selve familien var idealisert som humanismens tilholdssted slik at intime forhold mellom mennesker i denne konteksten ble sett og forstått som et forhold som var rent menneskelig (Habermas 1991). Med andre ord: Den borgerlige kjernefamiliens intimitet dannet selve fundamentet for humanismen og var humanismens egentlige tilholdssted. “In this way the reconceived family helped lead to a reconceptualization of humanity itself” (Calhoun 1992: 11).” (Bård Ketil Engen i <http://folk.uio.no/bkengen/Avhandl/Kap.2.html>; lesedato 04.03.13)

“Deltakerne i offentligheten hadde to roller på én gang; privateier og et “menneske” på lik linje med alle andre. Var borgeren i besittelse av fast eiendom og kapital, utgjorde dette adgangskriteriene til både den litterære og den politiske offentlighet.

Den borgerlige familie fremsto således både som en slags offentlig institusjon i samfunnet samtidig som familien var skilt fra samfunnet i privatsfæren. “This rested on the private ownership of property, but the notion of the intimate family excluded that from its core of the market, whereas in the truth it was profoundly caught up in the requirements of the market” (Calhoun 1992: 11). Ambivalensen mellom den offentlige og private sfære manifesterte seg ved at familiemedlemmene på den ene siden var holdt sammen ved autoriteten til “mannen i huset” og knyttet sammen i det menneskelige fellesskap i familien på den annen. Det borgerlige hjem får således karakter av både å være en privatsfære og offentlighet på én gang. Dette preger ifølge Habermas også den arkitektoniske utformingen av de borgerlige hjem. Husfester blir til aftenselskap, familierommet blir til mottakelsesrom der privatfolk samler seg til publikum: “De plasser og haller som er viet hele huset, er trengt sammen mest mulig. Derimot blir et helt nytt værelse tildelt den største plass i det fornemme borgerlige hus: salongen . . . men salongen tjener da heller ikke “huset”, derimot tjener den “selskapet”, og dette salongselskap er langt fra likeverdig med den fast sammensluttede krets som husets venner utgjør”. Skillet mellom privatsfære og offentlighet går midt igjennom huset. Privatfolk trer ut av intimiteten i sin stue og inn i salongens offentlighet, men den ene sfære er nær forbundet med den andre (Habermas 1991: 43).” (Bård Ketil Engen i <http://folk.uio.no/bkengen/Avhandl/Kap.2.html>; lesedato 04.03.13)

“Borgerskapets ideologiske basis var liberalismen. Det var det frie marked som ga den beste løsning. Nærmest dogmatisk ble det slått fast at summen av alle enkeltindividenes interesse var samfunnets interesse. Hvis samfunnets utvikling utelukkende var bestemt av det frie markedes lover og mekanismer, kunne det heller ikke eksistere noe herredømme eller makt over enkeltindividene. Det frie marked skulle derfor sikre maktfrie avgjørelser og beslutninger. Den klassiske liberalisme skulle dessuten også sikre at alle borgere hadde lik mulighet til å erverve seg eiendom og kapital. Varens verdi skulle være lik mengden av arbeid som skulle til for å fremstille den. Dette ville skape et samfunn som bestod av mange små produsenter. Ved fri konkurranse mellom produsentene skulle prisene justeres etter tilbud og etterspørsel, slik at selve vareproduksjonen holdt seg på nivået for etterspørsel. Den liberale modell var så nær virkeligheten at den borgerlige klasses interesser kunne identifiseres med den almene interesse og tredjestanden etableres som nasjon – i denne fase av kapitalismen var offentlighet troverdig som organisasjonsprinsipp for den borgerlige rettsstat. Når enhver – slik det synes – hadde muligheten til å bli borger, da skulle nettopp bare borgere ha adgang til den politiske offentlighet, uten at denne dermed hadde brutt sitt prinsipp (Habermas 1991: 81). Å besitte privat eiendom var en forutsetning for å kunne forsvare allmeninteressen overhodet. Den økonomiske frihet skulle således føre til at borgeren ikke behøvet å bekymre seg over sitt livsgrunnlag i diskusjonene rundt hva som var allmenninteressen. Tvert imot skulle dette medføre en større frihet for den enkelte borger. Men Habermas understreker at denne allmeninteressen i sin tidlige fase av det kapitalistiske samfunn i realiteten ikke var den rene borgerlige interesse, men en maktkamp i forhold til adelen. Arbeiderne var på sikt også

potensielle borgere, arbeiderklassen utgjorde ikke noen reell trussel mot borgerklassen. Det var derimot adelen som ble oppfattet som “truende” overfor borgerne.” (Bård Ketil Engen i <http://folk.uio.no/bkengen/Avhandl/Kap.2.html>; lesedato 04.03.13)

“Troen på fornuft, rasjonalitet og sannhet var selve fundamentet for den borgerlige ideologi. Gjennom fornuftige og saklige diskurser ville alle sider av en sak komme frem. Dette skulle garantere at det alltid var den beste løsningen man kom frem til. For når det var selve fornuften som fikk bestemme utfallet av en sak, da sikret dette saklig objektivitet og utelukket særinteressene. Denne sterke tiltro til fornuften, som er et typisk kjennetegn for opplysningstiden, skulle sikre selve argumentets gyldighet i den borgerlige offentlighet, men Habermas understreker at denne formen for rasjonalitet i grunnen var knyttet til selve eiendomsforholdet. Borgerskapets ideologi var bygget på en forståelse av at alle mennesker i grunnen var like. På grunnlag av disse premissene måtte konklusjonen logisk slutte at alle mennesker skulle ha lik tilgang til offentligheten, ellers var det ingen reell offentlighet. Måten man løste dette dilemmaet på, kan karakteriseres som en historie-filosofisk optimisme ved at alle mennesker i prinsippet kunne bli privateiere (Høibråten 1991). Men for å kunne tre inn i denne offentligheten måtte man imidlertid besitte kvalifikasjoner hvor man behersket fornuften. Å beherske fornuften var imidlertid kun mulig ved å ha økonomisk uavhengighet og dannelses. Dette utelukket derfor den store massen av lønnsarbeidere som var økonomisk avhengig og som levde av sitt arbeid, og som følge av borgerlig ideologi ikke behersket fornuften. Den store masse kunne således ikke delta i offentligheten. Men siden alle mennesker hadde muligheten til å oppnå privat eiendom, var allikevel ikke proletariatet utelukket siden de jo hadde muligheten til å erverve seg kapital.” (Bård Ketil Engen i <http://folk.uio.no/bkengen/Avhandl/Kap.2.html>; lesedato 04.03.13)

På 1700-tallet begynte såkalte meritokratiske prinsipper (personers samfunnsinnsats som mål for personenes verdi) å trenge unna de aristokratiske prinsippene (verdi basert på arvede privilegier og rikdommer). Borgerne ønsket at et menneske skulle bedømmes etter sine evner og bruken av disse evnene til fellesskapets beste, heller enn etter hvilken slekt en tilhørte. Borgerne hadde også egne livsidealer, “de gamle borgerlige dyder, flid, sparsommelighet, ordenssans, ærlighet og dannelses, med en uttalt forakt for lediggang, sløseri og dovenskap.” (Helge Jordheim i *Morgenbladet* 24. februar – 1. mars 2012 s. 24)

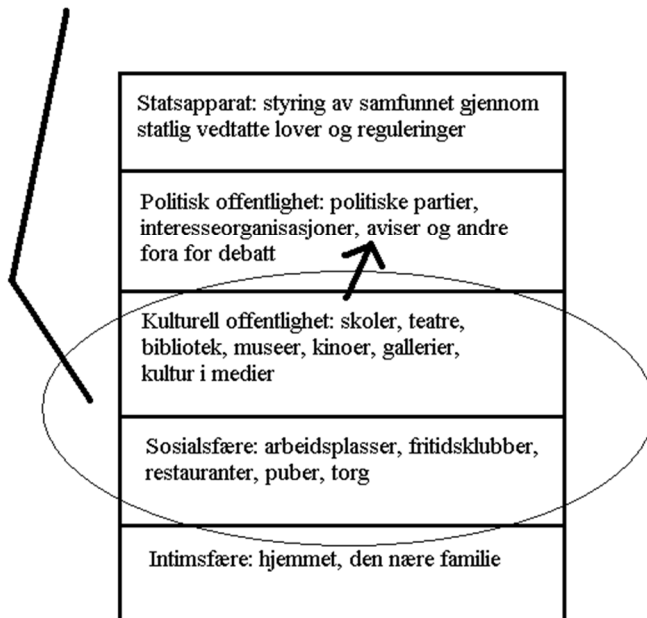
Habermas’ bok viser bl.a. “opplysningstidens kamp mot eneveldet og sammenhengen mellom utviklingen av kapitalistisk produksjonsmåte og parlamentarisk demokrati [...] at statsapparatet og den kommunale forvaltningen ikke inngår i offentligheten, og at det er disse instansene offentligheten står i et kritisk forhold til. Offentlighetens legitimitet er å representere de styrte, ikke de som styrer. [...] offentligheten oppsto som en kritisk opposisjon mot den føydale statsmakten. Alt dette er i grunnen avledninger av Kants berømte formulering i

Kritikk av den rene fornuft fra 1781, om at fornuften bare aksepterer det som har latt seg underlegge en fri og offentlig kritikk. Det var ikke stand og stilling som skulle være avgjørende, men den argumenterende kraft. Forutsetningen for dette er ytrings- og informasjonsfrihet. Offentlighet utvikler argumentasjon og fornuft.” (Espen Sjøbye i *Morgenbladet* 5. – 11. januar 2018 s. 49)

Næringslivet (det frie marked) og staten er de kreftene som Habermas oppfatter som minst åpne for debatt, de aktørene som mest representerer instrumentell fornuft framfor åpen, inkluderende diskusjon.

Habermas hevder at en borgerlig del-offentlighet i løpet av 1700-tallet ble til hele samfunnets offentlighet:

BORGERLIG OFFENTLIGHET: borgerskapet preger samfunnet med sine ideer, interesser og idealer

Klaus Bruhn Jensen har denne oversikten over sentrale aspekter ved samfunnets sfærer, basert på Habermas' inndelinger (Jensen 2010 s. 112):

Society		State	
Private sphere		Public sphere	
<i>Object</i>	<i>Intimate sphere</i> Religion, sexuality, emotion, friendship, etc.	<i>Cultural public sphere</i> Preaching, art, literature, music, etc.	The (agencies of the) state ensure(s) the material infrastructure, overall economic stability, law enforcement, and regulation of conflicts by economic, coercive, legal, and ideological means
<i>Institution</i>	Family	Organizations, clubs	
<i>Object</i>	<i>Social sphere</i> Private economic activity, production and sale/purchase of commodities, including labour	<i>Political public sphere</i> 'Politics' and 'the economy,' including social issues	
<i>Institution</i>	Private enterprises and stores	Parliamentary organs, representing political parties, and the press	

I kapittel 2 i Habermas' *Borgerlig offentlighet* forklarer han fenomenet offentlig resonnement. "Den borgerlige offentligheten besto i å konfrontere de offentlige myndighetene med allmenne regler for samkvem, hevdet han. "Mediet for denne politiske konfrontasjonen er eiendommelig og uten historisk forbilde: det offentlige resonnement." [...] Den litterære offentlighet institusjonaliseres i *coffee-houses*, *salons* og *Tischgesellschaften*. [...] Argumentets autoritet tar kampen opp mot det sosiale hierarkiets autoritet. Status og makt blir erstattet av resonnementet." (Eivind Tjønneland i *Morgenbladet* 26. september – 2. oktober 2008 s. 20) Idealet er rasjonell argumentasjon og kritisk refleksjon. Men mange hadde et annet syn på hva slags diskusjoner som foregikk i kaffehusene: "[Betegnelsen] "Kaffee-Discours" brukes på 1700-tallet negativt som sjangerbetegnelse på en samtaleform man nå ville kalle "drøs", kaffeslabberas, pausesnakk, skvalder eller tomt prat om vær og vind. Den er springende, assosiativ og ufornuftig, og oppholder seg med forkjærlighet ved sladder. Kaffediskursen er meget langt fra Habermas' forestilling om en opplyst samtale der rasjonelle borgere lager utkast til regler innen estetikk og politikk." (Tjønneland s. 21)

"Borgerlig offentlighet beskrives av Habermas som demokratiets idealtipe. Han plasserer den borgerlige offentligheten i motsetning til forholdene under førmoderne samfunnstyper, da all makt lå under statsapparatet, og statsmakten gikk fra kongen til aristokratiet. [...] Handel og produksjon, alt var styrt ovenfra. I tillegg til å utføre produksjonsoppgavene ble folket tillagt rollen som applauderende publikum. De skulle bukke og klappe når Solkongen viste seg på

verandaen eller adelen promenerte forbi. Så dukker en ny klasse opp på samfunnets scene: borgerskapet. På bakgrunn av oppgangstider og økt produksjon hadde det vokst fram en privat sektor hvor handel og produksjon fant sted, utenfor den føydale statens kontroll. Den nye samfunnssklassen besto av privateiere som var økonomisk uavhengige. De fristilte borgerne samlet seg, dannet nye arenaer og formulerte sine interesser overfor staten. Som publikum inntok de en helt annen posisjon enn det publikum det tidligere aristokratiet hadde spilt opp mot. Før var talen viktig på bakgrunn av hvem det var som talte. I kretsen av likestilte borgere gjelder kun argumentet. Bare argumentet er avgjørende i tvister. Argumentet erstatter andre autoriteter, som kirken eller andelen. Men hvis argumentet skal ha autoritet, er det en nødvendighet at det flyter fritt. I den borgerlige offentligheten er skillet mellom aktør og publikum opphevet. Alle kan delta med argumenter, det er ikke lenger et applauderende publikum vi har for oss. Utover 1700-tallet er kaffehusene, klubbene og de litterære salongene arenaer for denne typen av borgerlig offentlighet. Publikasjoner og aviser spilte en viktig rolle, i og med at de var for alle, og bidro til å spre argumentene slik at den offentlige samtalen kunne utvikles og føres videre.” (medieprofessor Kathrine Skretting i *Adresseavisen* 2. mars 2001)

Kaffen kom til Europa på 1600-tallet. “Det første kaffehuset i London ble åpnet i 1652, og allerede i 1700 var det to tusen kaffehus i byen. [...] Da Richard Steele begynte å utgi tidsskriftet *The Tatler* i april 1709, delte han inn stoffet etter hvilket sted artiklene var skrevet. Han grupperte stoffet i fem grupper, alt etter hvor det var forfattet. Stoff om underholdning og forlystelser skrev han fra *White’s Chocolate-house*, om diktning fra *Will’s Coffee-house*, om lærde saker fra *The Grecian* (Londons eldste kaffehus, grunnlagt i 1652), om nyheter fra inn- og utland på *Saint James’ kaffehus*. Resten kom fra hans egen leilighet.” (Eivind Tjønneland i *Morgenbladet* 26. september – 2. oktober 2008 s. 20)

De engelske “coffee houses” ble ifølge Markham Ellis’ bok *The Coffee-House: A Cultural History* (2004) “the spine of British democracy, the place where men met as equals and where their opinions carried equal weight – equal even to the King. These institutions had both created and ensured the rights of the people, rights to “an unofficial knowledge of affairs of state”. Yes, the grander members of society may have felt it was “provokingly ridiculous to hear a Haberdasher descant on a General’s misconduct”, but the titled nevertheless sat down alongside the untitled and then argued with civility. Unlike the tavern, coffee (and no doubt the lack of women) kept men and their arguments sober. [...] the English coffee houses had almost died out by the mid-19th century. If they existed, they were quiet places, where men read in silence. [...] What had overwhelmed the coffee houses was not only the increase in import duty (in favour of Indian tea and against West Indian coffee) but the rise of the gentleman’s club. The easy egalitarianism of the 18th century was erased by the wagons-in-a-circle mentality of the 19th. The inherent classlessness of the London coffee house finally became too much for the English, and all sections of society retreated to be among their own kind. Ironically, the

egalitarianism only returned with the arrival of women: it was Joe Lyons who created a place where “unchaperoned young women could meet together while maintaining respectability”. This, in a female and tea-based way, was the first return to the heyday of the coffee house, open to all.” (Jonathan Myerson i <http://www.independent.co.uk/arts-entertainment/books/features/the-coffee-house-a-cultural-history-by-markman-ellis-6159226.html>; lesedato 07.05.15)

Brian Cowans bok *The Social Life of Coffee: The Emergence of the British Coffeehouse* (2005) viser at “Britain’s virtuosi, gentlemanly patrons of the arts and sciences, were profoundly interested in things strange and exotic. Cowan explores how such virtuosi spurred initial consumer interest in coffee and invented the social template for the first coffeehouses. As the coffeehouse evolved, rising to take a central role in British commercial and civil society, the virtuosi were also transformed by their own invention.” (<http://yalepress.yale.edu/book>; lesedato 11.04.15)

I Epistel 192 kritiserte den konservative Ludvig Holberg den borgerlige offentligheten på 1700-tallet: “[N]aar jeg kommer ind udi et Caffee-Huus, hvor jeg finder ligesaa mange Reformatores, som Borde og Bænke, anseer jeg det enten som et Hospital fuld af syge Lemmer, eller som en Daare-Kiste [dvs. et galehus].” I komedien *Den Politiske Kandestøber* (1722) latterliggjør Holberg borgere som tror de har greie på politikk, og som diskuterer og blander seg inn i myndighetenes styringsmåte. *Den politiske Kandestøber* handler om en håndverker som elsker å diskutere politikk og andre samfunnsspørsmål. “Herman von Bremen er en politisk interessert kannestøper som har store politiske drømmer om å ha en plass i rådet som rådsherre. Det er disse politiske drømmene som er årsaken til at Antonius ikke kan fri til sin elskede, Herman von Bremens datter Engelke. Herman anser seg selv som en viktig politisk mann, og derfor vil han gjerne ha en svigersønn som har studert politikk. I stedet for å tjene penger og utføre sin plikt som kannestøper, bruker han dagene til å lese politiske bøker, og sammen med 11 andre i “Collegium Polemiticum” snakker han om statssaker og politiske emner. Her snakkes det for eksempel om hvem i rådet som burde bli utskiftet, og hvor nyttige de alle ville ha vært som rådsherre. De betrakter seg selv som bedre, klokere og mer betydningsfulle enn alle andre.” (<http://www.studienett.no/Oppgaver/politiske-kandestoeber-analyse-29434.aspx>; lesedato 18.03.16)

Ifølge bokhistorikeren Lis Bybergs hovedoppgave i historie med tittelen *Biskopen, bøndene og bøkene: Leseselskapene i Christiansands stift 1798-1804* (1997) var de norske leseselskapene forløperne for den norske borgerlige offentlighet, “med opplysning og resonnerende kritikk som viktige elementer. Som igjen var en forutsetning for demokratiets framvekst.” (gjengitt fra Eidsvåg 2007 s. 131)

Folkebiblioteket kan være en institusjon der mye av det positive ved Habermas’ offentlighetsidealer blir ivaretatt, med mennesker som møter hverandre fysisk, ansikt til ansikt. Bibliotekprofessor Ragnar Audunson har definert et folkebibliotek

slik: en institusjon som med utgangspunkt i organiserte samlinger av dokumenter initierer sosiale prosesser knyttet til kunnskapsdeling, læring og kulturformidling. De sosiale prosessene er en del av folkebibliotekets møteplass-funksjon.

Den danske forfatteren Suzanne Brøgger hevdet i 2010 at “samfunnet har mistet sitt “sentralnervesystem” – den litterært bevisste borgerlige offentligheten” (*Morgenbladet* 22. – 28. oktober 2010 s. 36).

“Den borgerlige forståelsen av demokratiet var basert på en sterk tro på den rasjonelle fornuft. Den rasjonelle fornuft dannet selve fundamentet i den borgerlige ideologi og sikret dessuten borgernes økonomiske uavhengighet. Etter at borgerskapet erkjente at det ikke var grunnlag for at alle mennesker kunne skaffe seg privat eiendom, ble det med omfattende stemmerettighetsreformer åpnet for at proletariatet kunne delta i politikken. Habermas betegner denne utviklingen som en kompensasjon for muligheten til likhet på det økonomiske doméne. Offentligheten blir her utsatt for en strukturell endring fra å være et doméne preget av konsensus til et område for midlertidige og provisoriske kompromisser. Den borgerlige ideologi tilsa at ethvert medlem av samfunnet skulle ha mulighet til stemmerett og deltakelse i det offentlige liv. Av denne grunn ble nå proletariatet innlemmet i det borgerlige samfunn med de rettigheter som fulgte med.” (Bård Ketil Engen i <http://folk.uio.no/bkengen/Avhandl/Kap.2.html>; lesedato 04.03.13)

“Ved at proletariatet kommer inn i offentligheten, strukturendres offentligheten fra samfunnets basis. Massens inntog i offentligheten forårsaket en tilstand der aktørene ikke hadde samme interesse i privatsfæren. Dermed ble offentligheten omstrukturert fra å være bygget opp under en idé om en universell fornuft, til å bli et doméne for forhandling mellom ulike interessegrupper. Offentligheten var heller ikke lenger viktig for å regulere privat virksomhet, men for å regulere samfunnets produksjonsforhold. Dermed forsvant også grunnlaget for den borgerlige offentlighet. Først gjennom denne dialektikken mellom en tiltagende statliggjøring av samfunnet, og den samfunnsmessiggjøring av staten som samtidig gjennomføres, ødelegges litt etter litt grunnlaget for den borgerlige offentlighet - nemlig skillet mellom stat og samfunn. Mellom disse sfærer, og liksom “ut” av begge vokser det fram en repolitisert sosialsfære som unndrar seg skillet mellom “offentlig” og “privat”. Gjennom denne dialektikk oppløses også offentligheten i dens liberale form dvs. den spesifikke del av det private området der privatfolk samlet seg til publikum for å regulere de almene anliggender i sitt samkvem. Offentlighetens forfall [...] har sin grunn i den strukturelle forvandlingen av forholdet mellom offentlig sfære og privat område overhodet (kapittel V) (Habermas 1991: 132). Den frie konkurranse ble erstattet av en statlig regulert konkurranse. Stat og samfunn ble vevet sammen slik at det ikke lenger er mulig å skille dem fra hverandre. Stemmerettighetsreformene åpnet veien for en arbeiderklasse som hadde andre økonomiske interesser enn borgerskapet. Dette var et moment som forårsaket at den offentlige diskurs endret karakter. Offentligheten bestod ikke lenger av en klasse med felles interesser, men av flere klasser med

motstridende interesser.” (Bård Ketil Engen i <http://folk.uio.no/bkengen/Avhandl/Kap.2.html>; lesedato 04.03.13)

“Således gjorde klassekampen sitt inntog i offentligheten. Den formen for diskurs og meningsutveksling som hadde funnet sted i den klassiske borgerlige offentlighet var nå borte fordi man ikke kunne bli enig om et felles grunnlag og forutsetninger. Det nå uklare skillet mellom hva som var privat og hva som var offentlig, forårsaket at begrepet om privatliv (familie, økonomi) som inntil nå hadde vært forstått som autonomt, gradvis ble visket ut. På bakgrunn av denne struktur- endringen hevder Habermas at offentligheten reføydaliseres. I samme grad som privatlivet blir offentliggjort, antar offentligheten selv intime former – i “naboskapet” oppstår den før-borgerlige storfamilie i ny skikkelse. På nytt mister skillet mellom privatsfærens og offentlighetens momenter sin skarpe karakter (Habermas 1991: 147). Forståelsen av at man møttes i en offentlighet som likeverdige personer for å diskutere det allment beste, ble i isteden erstattet av en offentlighet som bestod av interessekonflikter. Bakgrunnen for denne endringen var for det første at samfunnet ble sammensatt av ulike grupper med ulik sosial bakgrunn. Disse ulikhetene ble også gradvis større ved at flere og flere fikk adgang til offentligheten. For det andre ble selve idéen om en objektiv felles allmeninteresse erstattet av en stadig større grad av interessekonflikter, der partene i diskusjonen måtte gå med på midlertidige og provisoriske kompromisser. I henhold til Habermas ble samfunnet endret fra en rasjonell kritisk diskurs til den rasjonelle kritiske diskurs’ negasjon. Denne endringen er det som peker frem mot våre dagers velferdsstat, hvor de ulike interessekonstellasjoner bruker offentligheten til å kjempe for sine rettigheter.” (Bård Ketil Engen i <http://folk.uio.no/bkengen/Avhandl/Kap.2.html>; lesedato 04.03.13)

“Habermas connects the establishment of a modern conception of private and public to the establishment of a capitalist society, where news became a commodity sold by merchants. This led to the eighteenth and nineteenth century cultures of open debate in newspapers and in the coffee shops of large European cities. The open debates that occur in such a public sphere are seen as necessary to a true democracy. The decline of the public sphere has regularly been lamented, and the blogosphere has been proposed as a possible new and alternative public sphere. Richard Sennett ties the decline to electronic media, though writing in the late seventies, he refers primarily to radio and television: “Electronic communications is one means by which the very idea of public life has been put to an end. The media have vastly increased the store of knowledge social groups have about each other, but have rendered actual contact unnecessary.” (282) Sennett admits that this is not solely the fault of electronic media, writing that they merely fulfill “those cultural impulses that formed over the whole of the last century and a half to withdraw from social interaction in order to know and feel more as a person.” (282-283) He sees this tendency as having begun in nineteenth century theatres and concert halls, where a “crowd silence” (283) was established as a norm. Electronic media, Sennett argues, intensify this: “You’ve got to be silent to be spoken to. (...)

Passivity is the “logic” of this technology.” (283)” (Jill Walker Rettberg i <http://jilltxt.net/txt/Blogs--Literacy%20and-the-Collapse-of-Private-and-Public.pdf>; lesedato 20.10.14)

“I 1977 advarte sosiologen Richard Sennett mot å åpne porten mot det private i offentligheten. Sennett hevdet at det å la det private flomme inn i samfunnsdebatten ville føre til en uhellssvanger forskyving i hva publikum var opptatt av: At vi ville bli manisk opptatt av intensjonene til den som uttalte seg, snarere enn av hva slags konsekvenser ideene deres faktisk ville få. Nesten førti år senere virker uttalelsen profetisk. Nå kan folkevalgte bli kalt for landsforrædere, journalister bli beskyldt for å konspirere for å skjule en eller annen utålelig sannhet om innvandring, og statsråder kalle aviskommentatorer for hatefulle. [...] Spørsmålet er ikke hva du sier, men hvem du er. Ideene du kommer med, vurderes ut fra hvilken gruppe du antas å tilhøre. Det er blitt vanskelig å snakke sak, fordi debattanter først må trenge gjennom en vegg av ofte svakt funderte fordommer om hvilke skjult hensikter de antas å ha. Det var nettopp slike reflekser opplysningsfilosofene trodde at en kunnskapsbasert debatt ville motvirke. [...] Politikere tjener på å utdefinere kritikere. Publikum har det mer bekvemt med å få det de tenker fra før, bekreftet, enn å sette seg inn i nye sakskomplekser med åpne sinn. [...] Vi kommer aldri til å bli de rasjonelle, lyttende samfunnsdeltagerne som 1700-tallstenkerne så for seg. Men det er mulig å strebe mot å bli det. Det er mulig å spørre seg, for alle: Antar jeg noe om andres intensjoner som jeg ikke kan vite? Har jeg vurdert om det de sier kan ha noe for seg? Presenterer jeg mine egne følelser som fasit? Her kommer det også inn et spørsmål om rolleforståelse: Den som har en posisjon, burde også føle et ansvar for å holde på anstendigheten. Tradisjonelt har demonstranten kunnet brøle til statsråden, men statsråden ikke kunnet brøle tilbake. Det bør være forskjellige forventninger til de to, selv om den brave nye verden kan gi noen hver følelsen av at alle bare opptrer som seg selv. Med andre ord: Vi burde prøve å være den versjonen av oss selv som de som skapte den moderne offentligheten, ville at vi skulle være.” (Inger Merete Hobbelstad i *Dagbladet* 26. november 2016 s. 3)

Alle artiklene og litteraturlista til hele leksikonet er tilgjengelig på <https://www.litteraturogmedieleksikon.no>